

Over aardappels en zelfplagiat

INLEIDING Themaredactie 'Universiteit'

We kunnen er niet omheen: de universiteit bevindt zich in woelige tijden. Wetenschapsfraude, kritiek op de onderwijskwaliteit en een grote vastgoedportefeuille van de universiteit. De universiteit is geworteld in het verleden, maar moet functioneren in de wereld van nu. Relaties, cultuur en ruimte zijn belangrijker dan ooit. Hoog tijd om deze discussies rondom de universiteit te bezien vanuit een sociaalruimtelijk perspectief.

Op 29 mei 2011 brak in het Vlaamse dorpje Wetteren de pattatenoerlog uit. De 'Field Liberation Movement' wilde aandacht vragen voor de gevaren van genetisch gemodificeerde gewassen (GMO's). Ze hadden aangekondigd dat ze op een proefveldje van de Universiteit Gent en Chemiegigant BASF gemodificeerde aardappelen zouden vervangen door biologische exemplaren. Tot hun grote verbazing waren zij op de dag zelf effectief in staat een aantal planten om te poten, voordat de politie een einde maakte aan de actie.

Is een universiteit wel onafhankelijk en kritisch genoeg?

Het resultaat was een mediaspektakel. Een onderzoekster aan de KU Leuven die de protestactie publiekelijk verdedigde en daar desgevraagd geen afstand van nam, werd ontslagen. Verder veroordeelde onder andere de Vlaamse raad voor wetenschap en innovatie de actie als een "rechtstreekse aanval op het vrij wetenschappelijk onderzoek". Professoren Serge Gutwirth en Dirk Voorhoof gingen in het verweer door in een opiniestuk in 'de Standaard' te schrijven dat het juist opvallend is dat de "academische wereld niet met dezelfde pathos protesteert tegen de omvorming van het vrije wetenschappelijke onderzoek tot een hoogst

competitieve knowledge economy, noch tegen het steeds meer afhankelijk worden van het onderzoek van partnerschappen met de privé-sector, om niet te spreken van de afhankelijkheid van grote biotech-bedrijven of multinationals in de agro-industrie". Daarnaast weigerden professoren geografie als Eric Corijn en Erik Swyngedouw een tijd samen te werken met de KU Leuven. Volgens Swyngedouw omdat "een open debat over GMO's aan die universiteit niet meer mogelijk was".

De aardappelactie werd tegelijkertijd het symbool van het beknotten van de 'academische vrijheid' voor de één als de belichaming ervan voor de ander. Liet het incident eigenlijk een kwalijke commercialisering en vermarkting van de universiteit zien of was het een uiting van door emoties gedreven actievoerders die de vooruitgang tegen willen gaan? Is een universiteit wel onafhankelijk en kritisch genoeg? En welke belangen verdedigt ze eigenlijk? De ontslagen onderzoekster is recent terug aangenomen, maar het maatschappelijk debat leeft tot op heden voort.

Hoge verwachtingen

In Nederland is de discussie van een andere toon en trekt vooral wetenschapsfraude de aandacht. Markante voorbeelden zijn de gevallen Bax en Stapel: antropoloog Mart Bax zoog een volksgeschiedenis grotendeels uit zijn duim en sociaalpsycholoog Diederik Stapel genereerde zelf de data die zijn hypothesen bevestigden. Interessanter echter is het voorbeeld van de VU-hoogleraar Peter Nijkamp. Zowel de Volkskrant als het NRC Handelsblad betichtten hem van 'zelfplagiat', waarbij brokstukken uit eerdere artikelen worden gerecycleerd in nieuw werk. Het lijkt vooral een gewiekste strategie om de productiviteit te verhogen. Nijkamp behoorde dan ook tot de meest publicerende auteurs in zijn vakgebied. Het is moeilijk een moreel oordeel te vellen over dergelijk 'wangedrag', want Nijkamp steelt of verzint niets. Behalve kritiek kreeg Nijkamp in sociale media en kranten dan ook veel bijval. Het debat over de rol van de universiteit in de samenleving leeft.

Voormalig UGent rector Van Cauwenberge presenteert het aardappelveld. Foto: Peter Dirix

Hoogstaand onderzoek en nieuwe uitvindingen moeten als brandstof dienen voor de economie, terwijl excellent onderwijs nieuwe generaties bestuurders, ingenieurs en experts moet voortbrengen. En dat allemaal liefst zo goedkoop mogelijk en op basis van externe financiering. Kan de universiteit deze verwachtingen wel tegelijkertijd inlossen en tegen welke maatschappelijke of ruimtelijke prijs? We gaan in deze AGORA in op de rol van de universiteit als producent van wetenschappelijke kennis, de universiteit als ruimtelijke actor en de universiteit als onderwijsinstelling.

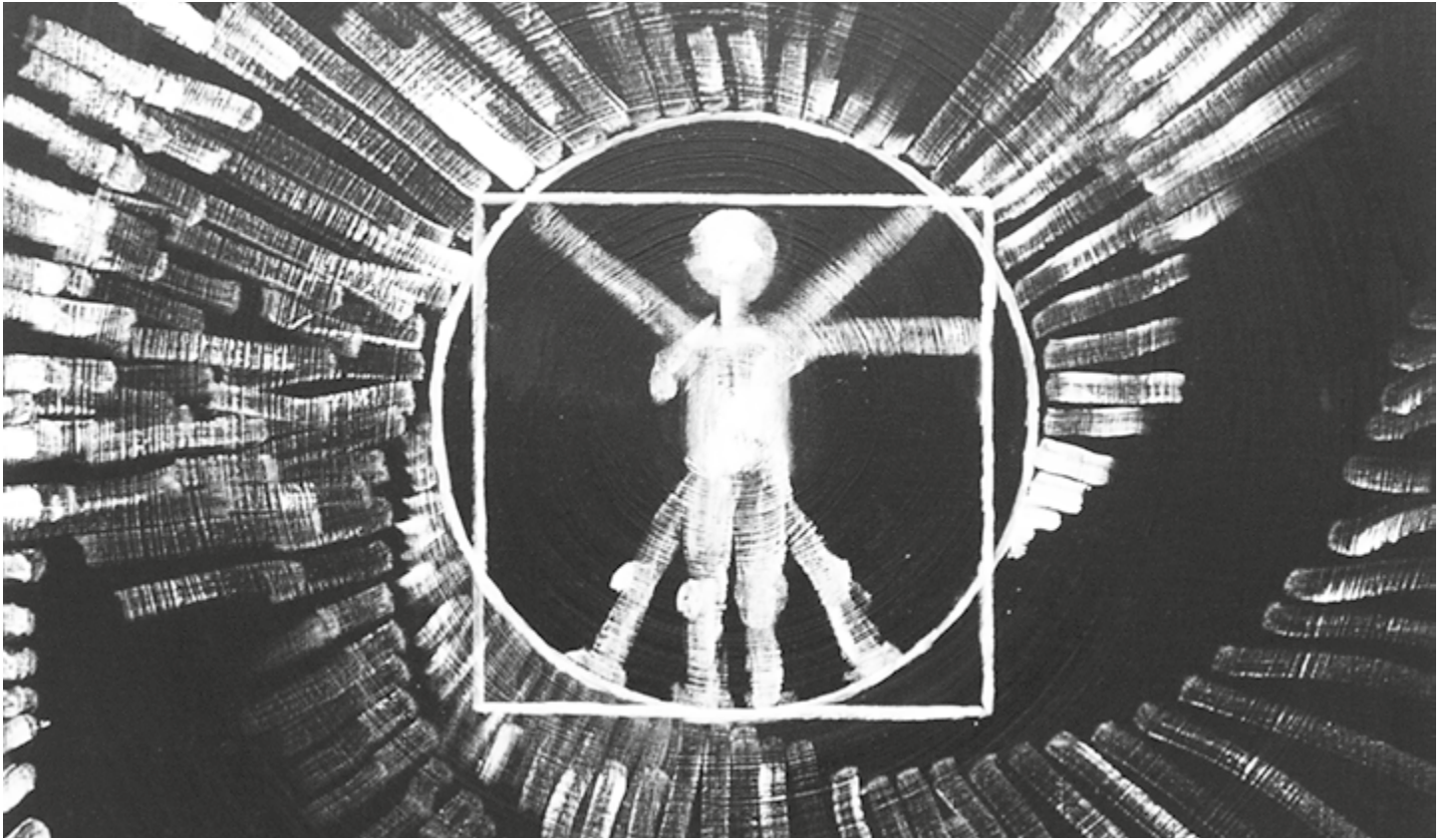
Traag of transparant?

Subsidies, vaste aanstellingen en reputatie zijn allemaal in belangrijke mate afhankelijk van het aantal gepubliceerde artikelen. Hoe kan het dat er zo'n groot belang wordt gehecht aan karrenvrachten wetenschappelijke publicaties? Docenten Vincent Crone en Linda Duits pleitten in september 2013 in de Volkskrant als reactie op de huidige beoordelingscriteria voor maximaal één wetenschappelijke publicatie per jaar. Meer publiceren leidt volgens hen alleen maar tot middelmatige artikelen en het opdelen van onderzoek in nét publiceerbare stukken. In wat voor systeem zijn we

eigenlijk beland? Is de publicatiecultuur niet te ver doorgeschoten?

David Bassens duidt in het eerste artikel de huidige situatie aan de hand van een vergelijking tussen het produceren van wetenschappelijke kennis op mondiaal niveau en het verhandelen van financiële producten. Hij stelt dat naarmate dergelijke productiesystemen opschalen, er een behoefte ontstaat aan een 'objectief' meetstelsel om de waarde van producten te bepalen. Volgens Bassens berusten zulke systemen op kwantitatieve gegevens en gaan ze na verloop van tijd een eigen leven leiden. Het wordt problematisch als individuele beoordelingen en financiering van deze meetbaarheid afhangen. Toch is meetbaarheid bij universiteitsbesturen het credo vandaag, zoals voormalig KU Leuven rector André Oosterlinck verduidelijkte: "Wie meet, weet. En alleen wie weet, kan juist sturen. Hoe moeten we het anders doen? Commissies intern laten bedissen hoeveel iedereen krijgt, zonder duidelijke parameters?"

Desalniettemin worden er alternatieven naar voren geschoven. Volgens de initiatiefnemers van slowscience komt echte wetenschappelijke vooruitgang niet op bestelling, maar traag en met vallen en opstaan. Tim

Het ideaal verschuift van de homo universalis naar de homo producens. Foto: ebosman

Cassiers zet de ideeën van de verschillende stromingen in de slowsciencebeweging op een rij. Slowscience-acties gaan echter vaak niet verder dan het uitbrengen van een manifest en resulteren niet in breed gedragen acties op de universiteit. In een interview geven Ben Derudder en Nick Schuermans daar een verklaring voor: een brede consensus is makkelijker haalbaar door concrete maatregelen te formuleren die een universiteit beter laten functioneren. Er zijn ook andere perspectieven op de doorgesloten publicatiecultuur. Volgens Marco te Brömmelstroet is het huidige systeem niet zozeer te snel, maar vooral niet transparant genoeg. In zijn bijdrage pleit hij voor een open platform waar peer review gebeurt ná de publicatie.

Martijn Duineveld en Raoul Beunen laten vervolgens in een betoog zien wat er kan gebeuren als bij kennisproductie de klantgerichtheid teveel gaat domineren. Zij beschrijven hoe onderzoek decennialang het ruimtelijke orderingsbeleid in Nederland legitimeerde en versterkte. Dogma's van 'meten is weten' speelden daarin een cruciale en perverse rol die onderzoekers uitnodigden om vooral niet te kritisch te zijn.

Motor van de kenniseconomie

Het pleidooi van Duineveld en Beunen voor meer onafhankelijkheid is vooral relevant omdat wetenschap en markt in toenemende mate verweven raken. Dat kan heel tastbaar door directe samenwerking tussen universiteit en bedrijven, maar ook subtiel, bijvoorbeeld door het adopteren van een bedrijfsmatig discours. Zo betogen Rodrigo Fernandez en Reijer Hendrikse dat de Universiteit van Amsterdam een vastgoedontwikkelaar is geworden. De stad in dienst van de universiteit in plaats van andersom en onderzoek en onderwijs ten dienste van de kredietwaardigheid van de universiteit. Tim Cassiers beschrijft vervolgens

een ander huwelijk tussen universiteit, markt en overheid. Luxemburg wilde de boot van de kenniseconomie niet missen en stichtte daarom de Universiteit Luxemburg. Aanvankelijk werd de oprichting verkocht als "het creëren van een wetenschappelijke cultuur", maar al snel kwamen er harde en meetbare doelstellingen. De evaluatie van de resultaten van de Universiteit Luxemburg zijn zelfs een maatstaf voor de effectiviteit van de overheid. Eric Corijn en Geert Cochez benadrukken eveneens het belang van de relatie tussen universiteit en stad. Hun voorgestelde model, gerealiseerd in de 'Brussels Academy', gaat echter uit van een participatief ontworpen onderzoeksagenda en is dus radicaal anders dan in Amsterdam of Luxemburg.

Behalve een organisatievorm en onderdeel van het maatschappelijk debat laat de universiteit ook in het landschap ingrijpende materiële en culturele sporen na. Campussen en scienceparken worden vaak gezien als fysieke groeipolen die andere economische ontwikkelingen aantrekken. Zo reflecteert de stormachtige ontwikkeling van De Uithof in Utrecht volgens Egbert van der Zee en Pepijn Olders de maatschappelijke en planologische trends van de afgelopen decennia. Enig historisch perspectief is bovendien op zijn plaats. In 1992 schreven Massey, Quintas en Wield al over de hoog gespannen verwachtingen van scienceparken. Arnoud Lagendijk recenseerde deze klassieker 'High Tech Fantasies' en argumenteert dat ondanks alles het sciencepark nog altijd niet de opvolger is van het klassieke industriegebied, al had het daar in de jaren tachtig alle schijn van. De relatie tussen universiteit en omgeving staat ook centraal in het recente boek 'The University and the City' van Goddard en Vallance, gerecenseerd door Egbert van der Zee. De auteurs pleiten voor een universiteit die zich in dienst stelt van de stad en niet andersom.

Kwaliteitsvol onderwijs

Terwijl dienstbaarheid aan de stad nog als een neveneffect kan worden gezien, geldt dat niet voor andere maatschappelijke dienstbaarheid. Meer nog dan onderzoek is onderwijs de *raison d'être* van de universiteit. Zowel de media als onderzoeksbureaus kaarten regelmatig de standaardisering en het kwaliteitsverlies van het hoger onderwijsaanbod aan. Een belangrijk pijnpunt is de gebrekkige waardering voor onderwijstaken. Soms lijkt het wel of al die studenten in de weg lopen van het échte werk in een kenniseconomie: internationaal gerenommeerd onderzoek. Academics hebben het mede daardoor te druk. Tom Storme beschrijft hoe internationale mobiliteit daar een sleutelrol in speelt. Het accent van buitenlandse verblijven en reizen binnen een academische carrière verschuift namelijk van onderwijs naar onderzoek. Voor studenten blijft die mobiliteit vaak vrijblijvend en verrijkend, maar voor proffen worden er nieuwe uitdagingen gecreëerd, niet in het minst op vlak van het gezinsleven en de ecologische voetafdruk van de individuele academicus.

Naast internationaal verplaatsingsgedrag is regionale mobiliteit een belangrijk onderdeel van het huidige universitaire bestel. Valerie De Craene en Michiel van Meeteren analyseren het ruimtelijk gedrag van universiteiten bij het werven van studenten. In plaats van een divers aanbod aan hoogwaardige opleidingen uit te bouwen, stellen zij vast dat bij universiteiten landjepik en commercieel gewin domineren. Ook hier lijkt de kwaliteit de grote verliezer: de financiële belangen zetten universiteiten aan tot massaproductie en geografische competitie. Maar het zijn uiteindelijk ook de studenten zelf die vaak een standaardopleiding dichtbij huis verkiezen boven een excellente opleiding ver weg. Dit woon- en reisgedrag heeft een belangrijke culturele component. Clemens de Olde illustreert dit in de rubriek 'De Vergelijking'. Nederlandse studenten zijn minder verbonden aan de ouderlijke navelstreng dan Vlaamse. Terwijl 'op kot gaan' in belangrijke mate als iets tijdelijks wordt gezien, verbinden Nederlandse studenten zich sterker met de stad waar ze gaan studeren.

Er bestaat ook debat over waar de klemtonen van het onderwijs moeten liggen. De Universiteit voor het Algemeen Belang (UAB) argumenteert dat niet feitelijke kennisoverdracht, maar het aankweken van een kritische en maatschappijbewuste houding de hoofdtaak van de universiteit zou moeten zijn. Leonor Wiesbauer, Maarten Desmet en Tim Devos pleiten in hun stuk voor dit universitair alternatief. Interessant genoeg staat dit enigszins in contrast met wat de ruimtelijke praktijk vraagt van afgestudeerden. Annelies Beek en Michiel van Meeteren stellen vast dat werkgevers van sociaalruimtelijke alumni meer aandacht vragen voor het onderwijzen van vakspecifieke kennis – bijvoorbeeld van het instrumentarium of bestuurlijke verhoudingen – en voor het aanleren van praktijkgerichte competenties zoals het uitwerken van een ruimtelijke visie of het overtuigen van partners. Academics blijven over het algemeen liever vasthouden aan een holistische aanpak. In reactie op deze tweedeling roept Joop van der Schee op tot een voortdurende dialoog tussen vorming en praktijk, dat resulteert in een 'gezamenlijk opleiden'. Henk van Houtum pleit vervolgens voor meer rust, vertrouwen en tijd voor de wetenschapper. Alleen op die manier kan creativiteit tot uiting komen.

Universiteit en samenleving

Het lijkt wel of de samenleving en overheid mirakels verwachten van de universiteit. De essentie van de universiteit wordt opnieuw gedefinieerd. Wat wordt er onderzocht? Wie wordt er opgeleid? Primeert de lokale jeugd of het internationaal toptalent? Met welk doel? Wat betekent het voor de neutraliteit en objectiviteit van het onderzoek wanneer externe geldstromen de universiteiten laten draaien? Met grote vragen op haar bord, over klimaatverandering, over de weg uit de economische crisis, over mondialisering en de biotechnologische revolutie staat neutraliteit en autoriteit van de universiteit hoe dan ook onder druk. Als ze dan naast Athene, de godin van de wijsheid, ook nog Hermes, de god van de handel, gaat dienen kan het stormen op de Olympus.

De samenleving en overheid verwachten mirakels van de universiteit

Het is duidelijk dat naast het goddelijke niets menselijks de universiteit en haar wetenschappers vreemd is. Ze doorgaat – soms doorstaat – dezelfde evoluties die we alom in de maatschappij bespeuren: vermarkting, financialisering, individualisering en mondialisering. Terwijl AGORA kritisch haar licht laat schijnen op de evoluties aan de universiteit, zeggen de conclusies bij uitbreiding ook iets over de samenleving die universiteiten trachten te modelleren naar het beeld van de kenniseconomie. Dat levert niet altijd een fraai en positief beeld op. Het feit dat er een debat leeft over alternatieven, zoals de vrije ruimten in deze AGORA laten zien, biedt hoop. Hierbij verkennen ze paden die universiteiten in de toekomst misschien – en hopelijk – zullen uitslijten tot brede boulevards waarlangs kennis en maatschappij hand in hand gaan in plaats van kennis en economie.

De themareactie *Universiteit bestaat uit Annelies Beek, Tim Cassiers, Valerie De Craene, Michiel van Meeteren, Peter Pelzer, Inge Razenberg, Tom Storme en Egbert van der Zee. Allen zijn redacteur van AGORA.*

Literatuurselectie

- Gutwirth, S. & D. Verhoof (2011) Actievoerders, aardappelen en politici. De Standaard, 1 juni 2011.
- Itinera Institute vzw (2013) Quo Vadis Hoger Onderwijs Vlaanderen? Zijn er grenzen aan de groei en wat met de kwaliteit van het hoger onderwijs? Brussel: Itinera Institute, 9.
- De Morgen (2013) Kwaliteit hoger onderwijs daalt. 3 januari 2013.
- Wassenaar, T. (2013) Universitaire opleidingen stellen simpelweg te weinig voor. De Volkskrant, 5 november 2013.